

ÉRTESÍTŐ

a Budapesti Városvédő Egyesület lapja
2015. december-2016. január-február

XXXIII. évfolyam, 4. szám

Gondok vannak – beszéljünk róluk

Két egymást követő napon különösen érdekes programokon lehetett részt venni november elején. 4-én volt a – sokévi szünet, avagy kihagyás után volt most a Petőfi Irodalmi Múzeum szépséges dísztermébe összehívott – XXVII. Országos Műemléki Konferencia, 5-én pedig az építési jog aktuális változásainak témakörében hangzottak el előadások az Ybl Miklós Építéstudományi Kar Thököly úti épületében.

Mindkét szervezésben nagy munkát vállalt a Metszet és a Tervlap főszerkesztője, a Csanády Pál vezette Artifex kiadó, és csapata.

A műemlékes konferencia délelőtti nyitó előadását L. Simon László államtitkár tartotta, majd Puskás Imre helyettes államtitkár után Fejérdy Tamás az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke következett. Fejérdy a civilek szerepének fontosságát is hangsúlyozta, megemlítve a városvédő szervezetekbe tömörült aktivisták fontos munkáját is.

Az állami vezetők a PIM-ben is és az Ybl-en is (ott Dauner Márton ME főosztályvezető) elmondták a már bevezetett és még várható változások lényegét. A megfogalmazott cél az engedélyezési eljárások egyszerűsítése – hangzott el. Fontos, hogy a főépítészeti munka-, avagy feladatkör a járási hivatalok feladata lesz. De erről bőven lehet tájékozódni az internetes oldalakon.

A nem is olyan régen három (büntetési) kategóriába sorolt műemlékek harmadik kategóriába tartozó csoportját megváltoztatják: kétharmad részüket előbbre sorolják, egyharmadukra viszont már nem vonatkoznak majd a maradék műemlékes előírások sem; ezeket „nyilvántartott műemléki érték” néven lajstromozzák. Ez az intézkedés – nagy valószínűséggel – leginkább a népi műemlékek és a kisvárosi polgárházak körét fogja megtizedelni...

Bizonyos vonatkozásokban, nem titkolom el, azt gondoltam, a manapság már nagyon nagyra becsült Makovecz Imre építész „forog a sírjában”. Ő szorgalmazta annak idején, hogy minden építési tevékenység minőségére nagyon is figyelni kell. Nem mindegy, milyen egy falusi ház kapuja, kútja, kerítése, s – persze – maga a lakóház, vagy a gazdasági épület. Be is vállalta három bakonyi falu főépítészeti munkáját... Ma, ettől félek, a „lovak közé dobják a gyeplőt”.

Vitát, avagy vitatkozást indukált mind a két konferencián az, aminek lényege, hogy a maximum háromszintes, 160 m²-es házak építéséhez nem kell majd építési engedélyezési eljárást lefolytatni, elég a „bejelentés”, s ha arra nem érkezik 15 napon belül elutasítás, már mehet is az építkezés. Másik gond lehet – az érintett területeken járatosak véleménye szerint – hogy az építési engedély-köteles beruházások ügyintézési határidejét be nem tartó hatósági idő lejártá után is „szabad a gazda”. Vagyis előfordulhat (ha elég gonosan fogalmazunk) az is, hogy szándékos időhúzás után mentesül a beruházó és építész a hatósági kontroll alól... Erősen megkérdőjelezett változás az, hogy lesz egy olyan nemzeti tervtár, amiből – ingyen – választva egyet, már építkezhet is, aki akar. Sokaknak ez a Kádár-kockák világát juttatta

eszébe, azoknak az így, „típus-tervekként” beszerezhető dokumentációknak a korát, amikor 800000(!) nagyjából egyforma ház épült Magyarországon.

Nem lehet minden kérdésre kitérni itt és most. De megemlítendő, hogy az államtitkár ígérete szerint lesz pénz a határainkon túli ügyek támogatására, ha nem is olyan sok, mint kellene. Hozzátehetjük: egy kisebb-nagyobb támogatás megszerzésének a lehetősége is „hegyeket mozgathat meg”...

Komoly fejlődés, pozitívum (lehet), s erről feltétlenül beszélnünk kell, hogy az államtitkár bejelentette, hogy – annyi évtizednyi hiábavaló küzdés(ünk) után - lesz(!) végre adókedvezményekkel való ösztönzésre mód Magyarországon is, s növelni akarják a magánkezdeményezésből folyó felújítások anyagi támogatására szánt keret összegét. Úgy legyen! Természetesen szóba került a műemlékes felújítások többletköltségének megtérítésére vonatkozó igény (más országokban már régóta működő támogatásának) jogos kérdése is.

Krisztina Markusová beszélt a szlovákiai gyakorlatról, Engedyné Juhász Veronika (akivel a Budapesti Városvédő Egyesület aktivistái együttműködnek a 150 ház akcióban) a főváros – korlátozott – lehetőségeiről beszélt, Visy Zsolt régész professzor elmondta a Bonyhádon feltárt középkori templom esetét, s ecsetelte a hazai gondokat. Vajon, mennyire komolyan veendő, hogy egy váratlanul előkerült lelet nem hátráltathatja a megkezdett építkezést?

Veöreös András műemlékes építész pedig régi rögeszméinket fogalmazta újra. Ha azt akarjuk, hogy a gyerekeink ne Stockholmba vagy Londonba menjenek orvosnak vagy benzinkutasnak, növelnünk kell kötődésüket az országhoz, s annak hagyományaihoz, kulturális örökségéhez! S ez a kérdés olyan hétköznapi ügyekben is megnyilvánul, mint az ablakok ajtók cseréje – műanyagra... Elveszíti a ház a szellemiségét – mondta.

Dobosyné Antal Anna a népi műemlékek helyzetét ecsetelte, András István Balatonfüred főépítésze a város utóbbi években zajló megújulásáról beszélt, a Podmaniczky-díjas König Tamás, sok fontos épületünk helyreállítója a műemlékvédelem és az építészet összefüggő témakörét taglalta, világította meg – bemutatva saját gyakorlati példáin.

Nagy Gábor, a kis Pest megyei műemlékes csapat vezetőjének a hazai műemlékvédelem és régészet sorsának alakulásával kapcsolatos szellemes hasonlata így szólt: Ha egy rendőr hibázik, megbüntetik, avagy lefokozzák, - de nem szüntetik meg a rendőrséget...

Az Ybl-en Jámbor Attila jogász, az egyetem oktatója ismertette és magyarázta a 2015 végi, már kihirdetett építési jogi változásokat, miután Dauner Márton beszélt arról, hogy „Megkezdődött az építésügy átalakítása”. Itt került szóba (Koncz Miklós BTM) az is, hogy a régészeti tevékenységnél különbséget tesz a jogalkotó a „nagyberuházás” esetére. (7§/20) E sorok jegyzőjének eszébe jutott, hogy a Városliget, a Vár, vagy a Dagály építkezéseit kivonják az összes jogszabályi és hatósági kontrol alól. Vagyis lesznek jogi korlátozások, „kivéve a gyevi bírót”. Hol jársz Mátyás király?!

Néhány szó összefoglalóul:

Kell „külső ösztönzés”, vagyis a támogatás, az adókedvezmény, a többletköltség megtérítésének összefüggő rendszere, de kell a „belső ösztönzés” is! Ezt segítheti az örökségvédelem ügyének publikálása, népszerűsítése (van ez ügyben 31 évnyi tapasztalatom...), s persze a folyamatos karbantartás, az ehhez szükséges technikus-képzés, oktatás, s a kérdéskörben hiányzó jogbiztonság is.

A november 4-ei műemlékes tanácskozás végén egy, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága által összehívott, majd az aktívabb jelenlevők javaslataival kiegészített „tizenkét pontot” fogadtak el:

Tizenkét pont a magyar műemlékek, épített-örökségi értékek és környezetük jövőjéért

1. Országos műemléki, épített környezeti értékleltár létrehozása, naprakészen tartása, a benne foglaltak teljes körű hozzáféréseinek biztosítása.
2. Áttekinthető, egységes, valós érték- és érdekvédelmet szolgáló jogszabályi környezet biztosítása a tulajdonosi és a társadalmi érdek összehangolásával.
3. Országosan egységes, komplex szemléletű műemlék-felügyeleti szolgálat működtetése a proaktív, integrált szemléletű műemlékvédelem biztosítására.
4. A felügyeleti munka szakmai háttérét biztosító műemléki tudományos központ, valamint központi anyagvizsgáló labor működtetése a kutatók és a restaurátorok munkájának támogatására.
5. A (védett) történeti épületek, és környezetük, valamint történeti kertek és közterületek megújulásának, helyreállításának segítő felügyelete a tervezéstől a megvalósulásig; a hitelesség és az integritás megtartásának, a műemlékvédelmi-, és kortárs építészeti szakmai színvonal meglétének ellenőrzése – a műemlékek értékmegőrző, fenntartható és fenntartó használatának biztosítására.
6. Értékvédelmet támogató, kétlépcsős pályázati-finanszírozási rendszer bevezetése: az előkészítés-tervezés és a megvalósítás szakaszolásával.
7. Kiszámítható, tervezhető állami támogatási rendszer működtetése az értékvédelem, a karbantartás, fenntartás ösztönzésére; kedvező gazdasági feltételek biztosítása az e területen szakmai szolgáltatást nyújtó vállalkozás(ok) számára.
8. Szakemberképzés, továbbképzés. Jogosultságok rendezése minden szinten (kutatás- tervezés- engedélyezés- szakértés- beruházás- kivitelezés- restaurálás- fenntartás) hozzáértés alapján.
9. Örökségtudatos, értékmegőrző szemlélet integrálása az oktatás és a nevelés minden szintjén.
10. Értékvédő civil szervezetek működésének segítése, szakmai és anyagi támogatása, a helyi épített-környezeti értékvédelem ösztönzése.
11. Műemléki referensek bevonása az épített örökségi értéket érintő, vagy arra hatással lévő, bármilyen szintű döntés-hozatalba.
12. Nemzetközi szakmai együttműködés, szakmai kapcsolatok újraépítése. A határon túli magyar értékek megőrzésének hathatós segítése.

Budapest – Siklóssy László városa Könyvbemutató

A Budapesti Városvédő Egyesület, a Városháza Kiadó, Budapest Főváros Levéltára és a Herminamező Polgári Köre örömmel értesíti a kedves olvasókat, hogy Hidvégi Violetta szerkesztésében megjelent a Budapest-könyvek sorozat kilencedik kötete.

A kötet licittel egybekötött bemutatóját 2015. december 4-én 17 órától tartjuk az Alexandra kiadó Budapest, VII. Károly körút 3/c sz. alatti épületének kávézójában.

A licitet vezeti Ráday Mihály, a BVE elnöke.

A programban közreműködik:

Hirtling István színművész

Földvári Gergely zenész és

Lajsz András koktélmester.

A helyszínen lehetőség lesz 30 db számozott és a Budapest Törzsasztal tagjai által dedikált példány megvásárlására.

Szeretettel várunk minden érdeklődőt!

Csaba Rezső élete és építészeti munkássága

Csaba Rezső 1903. október 3-án született Makón, Zeitler Rudolf néven.¹ Családjával 1918-ban költözött Rákosszentmihályra, ahol bekapcsolódott a Rákosszentmihály-Sashalmi Református Egyházközség életébe.² Felsőfokú tanulmányait az Iparművészeti Iskolán végezte, ahol 1927-ben belsőépítészeti képesítést szerzett. A hivatalos oklevelén építőiparművész szerepelt.

Diplomája megszerzése után először mint építészeti kritikák írója hívta fel magára a figyelmet. A két világháború közötti időszak kiemelkedő jelentőségű építészeti szaklapjában, a Tér és Forma című újságban jelennek meg első írásai, melyekben ismerteti többek között az Árkay Aladár által tervezett rákosszentmihályi református gyülekezeti ház épületét, amelyet az egyházközség mind a mai napig templomként is használ, mivel eredetileg tervezett templomuk anyagi okok miatt nem épülhetett meg. Különböző folyóiratokban közölt cikkeit „Rovó Zoltán” néven írta alá.³

Csaba Rezső 1929 és 1944 között hat különböző újság szerkesztésében vett részt, amelyekben több mint százötven hosszabb és rövidebb tanulmányt publikált. Írta és szerkesztette a Református Diákmozgalom című újságot, amely a Soli Deo Gloria református ifjúsági egyesület lapja volt, útjára indította 1944-ben a Hajlék című építőművészeti füzetsorozatot.

Nevét 1933-ban Csaba Rezsőre magyarosította.

Élete utolsó évtizedének történéseiről alig van információnk. Halála évében, 1955-ben, amikor hosszú ideje kízó betegségén úrrá lenni már nem tudott, a rákosszentmihályi gyülekezeti ház egyik szobájába húzódott vissza, ahol a „hajléktalanná vált hajléképítőt befogadták, és itt haláláig gondoskodtak róla.”

A még Zeitler Rudolf nevet viselő Csaba Rezső templomtervezésre szóló első megbízását a Pestszentlőrinci Református Egyházközségtől kapta 1932-ben.⁴ E munkája nemcsak az első szakrális vonatkozású megrendelése, hanem leghosszabb ideig tartó is volt, mivel a templomot csak 1941 júniusában szentelték fel. Id. Dr. Gyökössy Endre vezetésével 1933-ban a Rákospalota-Újvárosi Református Egyházközség presbitériumából néhányan a pestszentlőrinci templomépítést mentek tanulmányozni, ahol találkoztak Csaba Rezsővel. Rákospalotára visszatérve ajánlották az egyházközség vezetőségének, hogy kérjen a megismert építészről terveket. Végül az ő elképzeléseivel azonosult a döntéshozói fórum. 1933-ra fejezte be a rákospalota-újvárosi református templom tervezését, amelyet 1933-ban szentelt fel Ravasz László püspök.

Az 1933-39 közötti időszakban tervezte a mátyásföldi, a Rákospalota ó-városi -, és a MÁV Telep Ósrákosi református templomokat. E szakrális épületek felszentelése már a II. világháború szenvedésekkel teli éveiben történt.

Csaba Rezső templomai egyszerre közvetítik az erdélyi építészet több évszázados hagyományát, amely a XX. században Kós Károly nyomán vált igazán kedvelté, másrészt lényegre törő egyszerűségükkel – amely alól egyedül a Budapest-Rákospalota-Óvárosi Református Egyház- község temploma a kivétel – a korszerű protestáns szakrális művészet előre mutató, értékes alkotásai.

Millisits Máté

¹ Csaba Rezső édesapja római katolikus vallású gözmalom tulajdonos volt. Zeitler Rudolf 1912-ben, 34 évesen meghalt. Édesanyja, a Budapesten született, reformátusnak keresztelt Szollár Etel így 28 évesen egyedül maradt három gyermekével. Ezek az adatok Németh Gábor a Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltárában folytatott kutatásai nyomán váltak ismertté.

² Az anyaegyházközséggé nőő közösség karénkeskönyvét 1926-ban rendezte sajtó alá, az után, hogy az énekek összegyűjtője, a kiadás lelkes szervezője, Kováts Tibor váratlanul meghalt. A Rákosszentmihály-Sashalmi Egyházi Híradó 1927-es számában elkészíti Zeitler Rudolf néven a tervezett templom épületét szimbolizáló fejléctet.

³ A Rovó Zoltán névválasztásnál a vezetéknél a XIII. században alkotó kőfaragó Rovó Márton nevét vette mintául. Vö: Csaba László: A Református Diákmozgalomtól- a református templomig Csaba Rezső (1903-1955) Félévszázad előtti vita a református templomról, 101.-102. old.

⁴ Pestszentlőrinci Református Egyházközség presbitériuma, Csaba Rezső (Zeitler Rudolf) terveiről az alábbi véleményt fogalmazta meg: ”tervei kedvesek, a kibocsátott felhívás minden követelményének- külső formát és belső elrendezést illetően legjobban megfelelnek.” vö.: Dr. Széplaki György: Isten oltalmazó kezében. A Pestszentlőrinc Kossuth téri Református Egyházközség 100 éve 1911-2011. Budapest, 2011. 97-121. old. A templomépítés első fejezet.

Jeles évfordulók

Veres Pálné, Beniczky Hermin 1815-ben, december 13-án, Luca napján 200 éve született Láziban, (ma Szlovákia, Losonc közelében) és Váchartyánban 1895. szeptember 28-án hunyt el. Apja Beniczky Pál Nógrád megyében volt földbirtokos, 1816-ban halt meg, amikor kislánya csak egy éves volt. Sajnos, édesanyja Sturmman Karolina is elment az 1831-es nagy kolerajárványban. Így a három árva kislány unokát Hermint, Lottit és Máriát anyai nagyapja Sturmman Márton vette magához. Tótygyörkön nevelkedtek, de a nagyapa szeretetén kívül csak gazdag könyvtárát tudta átengedni az olvasásra igényes lányoknak. Közülük Hermin mélyedt el jobban a tudomány, a kultúra és az irodalom ismeretében. Vidéken fontos volt a háztartás, a gazdasági ismeretekben való jártasság is.

Beniczky Hermin Pesten sokszor meglátogatta apai nagynénjét, Tihanyi grófnét, (gróf Tihanyi Ferencék háza a mai Párizsi utcában volt) akinél a kor hírességei is találkoztak. Járt oda Toldy Ferenc, Szontágh Gusztáv, Tóth Lőrinc. De ami a fontos, itt ismerkedett össze a nógrádi földbirtokos és megyei főjegyzővel, farádi Veres Pállal. Az ismeretségből 1839-ben esküvő lett, amit Pesten tartottak meg. Még a nagyapja vásárolt telket, Budán a Vérmezőnél özvegy lányának és gyermekeinek. Férje nemes gondolkodású, elismert ember. Később alispán, de az evangélikus egyházban is viselt tisztséget, az esperesség főfelügyelőjének választották. Az ifjú asszonyt Vanyarcra vitte, kertés nagy kúriájába. Már ekkor belátta, hogy feleségének vannak közéleti céljai, amibe sok energiát fektet. Herencsényben hamarosan kislányuk született, akit Szilárdának neveztek el (1841-1929). Hermin a lányát magán nevelőintézetbe nem engedte, maga tanította meg írni, olvasni. Később

iskolázott, magyar ifjakat fogadott nevelőnek. 1844-ben született meg kislánya, aki csak néhány napot élt. Az 1840-es évektől a megyéből a vanyarci kastélyban gyakori látogatója volt a Madách Imre (1823-1864). A család gazdag volt és nagy társasági életet vitt. A drámaíró, költő szívesen töltötte idejét náluk, itt olvasta fel készülő drámájának, Az ember tragédiájának kéziratát. Ennek egy versszakát Herminről mintázta. Egy nyaralás során, 1847-ben megismerkedtek a Kossuth családdal is. 1854-ben Pestre vitte Szilárdát, hogy tanároknál nevelkedjen. Az órákat mindvégig ő is hallgatta, és rájött, hogy a fiúk taníttatásához képest a lányok milyen hátrányban vannak. 1865-ben Jókai lapjában, a Honban megjelent egy cikke Felhívás a nőkhöz címmel, majd újabb felhívást tesz közzé, Buzdító szózat címen. 1867-ben a pesti Tigris Szállóban megbeszélést tartottak.

(Épült 1818-ban Hild József tervei szerint Demjén Pálnak. 3 emeletes klasszicista épület. Kossuth is gyakori vendége volt. A Tigris fogadó 1826-ban nyílt meg, 1827-ben Marczibányi Lajos tulajdonába került. De hamarosan több fogadós is megvásárolta. 1900-ban a Trieszti császári és királyi privát Általános Biztosító társaságé lett.)

1868. márc. 23-án megalakította a NŐKÉPZŐ EGYESÜLETET, megtartották az első közgyűlésüket. Ennek gyorsan terjedt a híre, még ez évben nemes asszonyokból, arisztokratákból 200 hölgytagja lett, de polgárlány is akadt köztük. Elnökének Veres Pálnét, alelnökének gróf Teleki Sándornét (gróf Teleki Jozefin 1838-1915) választották. Jelszavuk a HALADJUNK volt. 1868-ban már kérvényezték a Parlamentben a leányoktatás elindítását, de még Eötvös József (1813-1871) sem értett velük egyet. 9 ezer aláírást gyűjtöttek, amit Deák Ferenc is (1803-1876) aláírásával támogatott, és adták be a

képviselőházhoz. Ezért úgy döntöttek saját erejükből iskolát fognak létrehozni. A költségekből maga is jócskán kivette részét, 1000 Ft-ot adott. (Adakozók közt találjuk a Gajzágó, a Röck családokat és Szilágyi Lillát is.) Az Országúton (ma, Múzeum krt.) béreltek két szobát, az un. Zrínyi házban (ma az Astoria Hotel van a helyén). Az első évfolyamot 12 lány kezdte, végül 7-en vizsgáztak le. Az iskola 1869. okt. 17-én nyitott. A tantervet Veres Pálné állította össze. Német, francia nyelveket, irodalmat, számtant, természetrajtot, művészettörténetet, esztétikát, pszichológiát, logikát, nevelést, egészségtant, könyvvitelt oktattak. Az első igazgató Gyula Pál volt. Az intézmény híre egész Európában elterjedt. Később elemi, polgári, tanítóképző, évfolyamokat is indítottak. A második évében már 37 leányka tanult az iskolában. Voltak kik csak bizonyos tantárgyakat hallgattak. 1873-ban viszont Trefort Ágoston (1817-1888) vallás- és kultuszminiszter már pártfogolta az iskolát és megkezdheték a 4 polgári osztály felállítását. 1878-ban Janis Józsefné volt a tantestületi igazgató. Több arisztokrata személyiség is meglátogatta őket, még Erzsébet királyné is, aki elismerően gratulált.

Sajnos 1880-ben meghalt 19 éves unokája, ifj. Rudnay József. Ekkor elhatározta: „Alapítványt teszek drága unokám emlékére, arra, hogy intézetünknek saját otthona legyen”. 1881-ben megszerezték a régi Vitkovich-féle házat a Zöldfa utcában (rajta emléktábla) és felépítették rendezvény bevételekből és kölcsönökből. A tanintézet Kolbenheyer Ferenc tervei szerint neoreneszánsz stílusban 3 emelettel, 2 belső udvarral fel is épült, 1882. január 15-én. 1884-ben már felső tanfolyamokat is nyilvánosan szervezhettek. Ezt az épületet 1886-ban a főváros segítségével kibővítették, mivel a szomszéd üres telket is hozzávették, és ezen 1888. május 16-án az intézet második házát is felavatták. (A hozzáépítést Fekete Elek építőmester végezte. 1983-ban Szendrő Péter tervező és Szenes István belső építész átalakítást végzett. Az eredeti épületet néhány éve eladták.)

25. éves fennállásuk ünnepén, 1893-ban megkapta a király által adományozott „Koronás arany érdemkereszt”-et. Még ez évben teljes nyilvánosságot kaptak, Beöthy Zsolt elnökletével pedig kidolgozták a női középiskola tantervét. Veres Pálné ez időben sokat betegeskedett, reumás fájdalmai voltak, visszavonult lányához a Rudnay kastélyba. (Rudnay József /1828-1909/ 1861-ben vette el Szilárdát). 1895 szeptemberében, 120 éve Váchartyánban elhunyt. Innét Vanyarcra szállították, ahol férje mellett nyugszik a családi sírboltban.

1896-ban leánygimnáziumot alapítottak. 1900-ban az első érettségi vizsgálatot is megtartották. Ferenc József I. osztályú Erzsébet-renddel tüntette ki a gimnáziumot. Sajnos, Veres Pálné az említett sikereket nem érthette meg. Az érettségiről készült tabló a könyvtár folyosóján látható. A századforduló idején Teleki Jozefin grófnő (1838-1915) az elnök, Rudnay Józsefné alelnök, Emich Gusztávné művészetbizottsági elnök (sz. Tormai Etelka, a híres nyomdász neje), Csiky Kálmánné és özv. Majthényi Alajosné alelnöki tisztséget töltöttek be. Majthényi lányával, Flórával, aki Tóth Kálmán neje lett, Veres Szilárda barátnői kapcsolatot tartott.

Ma emléktáblák vannak a gimnázium belső falán. Az egyiken az alapítók, és támogatók nevei szerepelnek. Nem sokkal utána báró Wlassics Gyula (1852-1937) kultuszminiszter idején 1896-ban a leánytanulók előtt is két fakultással megnyiták az egyetem kapui. Veres Pálné lánya, Telekiné halála után, 1915-ben átvette az egyesület vezetési munkáit. 1918-an megünnepelték az 50. évfordulót. 1922-ben a Légrády testvéreknél kiadták emlékeiket, és 1924-ben visszavonult, 1929-ben Váchartyánban hunyt el.

Veres Pálné a kiegyezés után a 19. századi iskolaalapítók egyike, aki csak saját akaratából tanulhatott. Sok minden érdekelt: az ország a kultúrája, a történelme, földrajza, az irodalma, a művészetek, de a politika is. Igen sokat olvasott, képezte magát, mert úgy érezte mindent pótolnia kell. Az 1850-es évekig csak a családjának élt, de felfigyelt a magyar nőnevelés elmaradottságára. Pedagógiával, Rousseau és Pestalozzi elveivel kezdett el foglalkozni. Elhatározott célja lett a nőnevelés segítése, és hogy a vagyontalan nők is közhasznú ismeretek megszerzésével nevelői állást vállalhassanak. A gimnáziumból

sok híres tanítvány került ki, pl.: Vargha Ilona, aki később ugyanitt tanárnő lett, (majd Podmaniczky Pál vette feleségül, az ő lányai voltak Zsuzsa és Márta, akit 100 éves születésnapján felköszöntöttünk), és sokan mások. Az iskola 1915-ben vette fel az alapító nevét. Könyvtára több mint 30 ezres, felbecsülhetetlen muzeális állománnyal bír. Barabás Miklós festménye a falon az időkori Veres Pálné Beniczky Hermint ábrázolja. Az egykori első épület, ma eléggé romos, eladták, a mellette lévő új gimnáziumnak 600-nál több tanulója van. Most a gimnázium igazgatója Gerencsér Sándor. Köszönetet mondok Gráberné Bösze Klára tanárnőnek, aki tudásával segítette Veres Pálné Beniczky Hermin munkásságának összeállítását.

Veres Pálné szobra Kiss György gyönyörű munkája: 1906-ban az Erzsébet téren állt, majd 2001-ben restaurálás után a róla elnevezett utca északi részén került elhelyezésre. Kiss György szobrász (1852. aug.17. Szászvár, 1919 Budapest, ápr. 29. A hazai épület- és köztéri szobrászatunk jeles mestere. 1869-ben Grazban tanult egy fafaragó műhelyben. 1874-ben már a müncheni akadémián találjuk. Később Rómában alkot. Visszatérte után akadémikus ízlésben készíti szobrait. 40 évig Budapesten alkotott, Zala György is elismerően szólt róla. Számos munkáját láthatjuk a Parlament kül- és beltéri szobrain. De jelentősek még Zrínyi, III. Ferdinánd, Erdődy Tamásról alkottak is. Övé volt az Operaház két eredeti homlokzati szobra. A Csirkefogó zsáner szobra, a VIII. kerület kis terén, a villamosból is látható (Schlick öntöde). A fővárosi templomokat is díszítette, így a Rózsák téren a Szent Erzsébet templomot is. A Hősök terén Károly Róbert szobrát 1905-ben ő mintázta. Esztergomban, a főszékesegyházban és Pécsen, valamint külföldön is láthatunk szobraiból.

Az utcát 1905-től Veres Pálnéről nevezték el. Neves lakói és épületei voltak: 4-6-ban lakott Ady Endre (1877-1919) és Csinszka (Boncza Berta), ma, Petőfi Irodalmi Múzeum része. (1912, Pfeiffer Ferenc tervezte.) Fáy András (1786-1864), V. Pné 10, egykor Zöldfa u.17, (1860). De a helyére épült mai ház 1913-ban épült, Fáy-Halász Gedeonnak és Hubert József tervezése, és Itt áll a 9/a-b alatt Kecskemét város által emelt ház is, amit Lechner Ödön és Pártos Gyula terveztek. 1874-ben adták át, homlokzatain neves hazánkiai szobrai állnak. (Hunyai János és Mátyás király, Árpád, Lél, Töhötöm, Örs, Szabolcs, Huba, Ond és Töhötöm vezéréké és Katona József íróé. Lotz vázlatai alapján Kunst József mintázta, és Dienert Ferenc faragta sósikúti mészkőből Hentsch Ignác műtermében. Vasszerkezete a Schlick Rt. műhelyében készült. Jelenleg a ház külső felújítás alatt. 40.számú bérház Bulyovszkyné Szilágyi Lilla (1833-1909) híres énekesnő tulajdonában volt (1871. Wassél Alajos tervezte). (Fáy Andrásról, a Tekelijánumról 17-19. és a 100 éves Astoriáról, (régii Zrínyi ház), Szilágyi Lilla énekesnőről már régebben írtam.)

Vanyarc: 1286-ban említik először, a 16. században a Rhédeyekné. A török után szlovákokkal települt újra. A fővárostól 70 km-re van, a Cserhát keleti oldalán. Itt volt birtokos Veres Pál főjegyző és alispán. Kúriája klasszicista. Gyakran vendégeskedett náluk Madách Imre és Szontágh Gusztáv. Érdekeséggént említem, hogy Dessewffy Arisztid, az aradi vértanú rokona 13 hársfát ültetett a szőlőskertjében. Ő a 18. század végén költözött ide, és kúriát emeltetett.

Váchartyán: A Cserhát nyugati részén, Váctól 10, Budapesttől 30 km-re találjuk. Árpád-kori település. Eredetileg a Rátótiaké. 1325-től van írásos anyag. Török után újratelepül. 1426-ban a humanista váci püspök Báthory Miklós kapta Zsigmond királytól. Koraklasszicista kastélyuk ma romos állapotban van. Birtokosai voltak még a Gosztonyiak és a Bárczaiak is. 1849-ben Paskievich orosz seregek fővezérének volt a főhadiszállása.

Mikszáth Kálmán író és újságíró (1847-1910) is részt vett a 25. évforduló ünnepségén. Az Ő írásából néhány gondolat: „A közöny mellett meg kellett birkóznia egy csomó ósdi nézettel is. 25 év sietett tova azóta. Bizony a kezdet nem volt könnyű. 1867-ben mikor Veres Pálné megindította a mozgalmat mindenki a koronázásra gondolt. A veres téglaszín palota több mint csupán egy szép ház, egyszersmind monumentuma a magyar nők áldozatkészségének. Nincs itt zaj soha, a Rendre, a Helyre, az Ohó, Eláll szavakat nem ismerik. Érdemes élni a közügynek.” (1893. cikkek, tárcák)

Kolbenheyer Ferenc építész 1840-1891, Benkó Károllyal (1837-1893) társult. Ők tervezték az Alduna soron a Lloyd megbízásából a Pesti Áru- és Értéktőzsde új épületét is 1872-ben, ami a II. világháborúban elpusztult.

Wassél Alajosnak a Rottenbiller u. 50. alatt épült meg a Leányárvaháza romantikus stílusban 1870-72-ben. Ma az Állatorvosi Egyetem használja. 1868-74-ig nyolc iskolát is tervezett.

Vitkovics Mihály író, költő. Pest leghíresebb ügyvédje. 1778-1829. Egerben született. Apja 1803-an budai plébános a tabáni szerb parókián. A reformkor nagyjaival: Virág Benedekkel, Horváth Istvánnal, Révay Miklóssal, Szemere Pállal volt jó kapcsolatban. Deák Ferenc is nála volt jurátus. Kazinczy Ferenc 1811-ben hozzá írta híres episztoláját, mely megindította a nyelvújítási mozgalmat. Írt színműveket, de franciából is fordított. Költeményei az Erdélyi Múzeumban és az Athenaeumban jelentek meg. 75 állatmesét és drámákat írt.

Gyulai Pál (1826-1909), irodalomtörténész, költő, író, egyetemi tanár, a Kisfaludy Társaság elnöke, az MTA tagja. Német és francia irodalmat fordított. 1858-ban feleségül vette Szendrey Máriát. A Pesti Napló munkatársa, 1854-ben a Vasárnapi újság alapítója. Tanára volt a Kolozsváron a református kollégiumnak. Titkára volt gr. Teleki Domokosnak is. Tagja volt a főrendiháznak.

Szontágh Gusztáv (1793-1858) filozófus, szakíró, kritikus. Részt vett a napóleoni háborúban. A nemzeti, sajátosan magyar filozófia gondolatának felvetője. Széchenyi reformjainak híve. Cikkei jelentek meg a Tudományos Gyűjteményben, a Kritikai Lapokban, az Athenaeumban. Az MTA tagja volt.

Ifj. Emich Gusztáv (1843-1911) könyvkiadó, természettudós (id. Emich Gusztávnak a fia - aki kiadta Petőfi költeményeit-), később, apja üzlettársa és cégvezetője lett. 1884-92 között országgyűlési képviselő. 1891-ben az Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt. elnökévé választották. Alapítója és elnöke az Országos Magyar Kertészeti Egyesületnek.

Beöthy Zsolt (1848-1922) irodalomtörténész, egyetemi tanár, MTA tagja. Tagja volt 1903-tól a főrendiháznak. A konzervatív szellemű irodalom egyik vezére.

Eötvös József (1813-1871) vallás- és közoktatási miniszter. Eötvös Loránd fizikus apja. Regényei közül a Karthauzi, Magyarország 1514-ben c. emelem ki.

Toldi Ferenc (Schedel, 1805-1875) irodalomtörténész az MTA titkára, majd rendes tagja. Kritikus, egyetemi tanár. Szemész orvos. Beutazta Európát, ahol a kor híres nagyjaival találkozott (pl. Goethével).

Mosonyi Mihály is 200 éve, 1815-ben született, eredetileg Michael Brand néven. magyar zeneszerző, zenepedagógus és zenei újságíró. 1845-ben feleségül vette Weber Paulinát. 1855-ben megismerkedett Liszt Ferencel, akinek Esztergomi miséjéhez Offertóriumot és Graduálét írt a zeneszerző kérésére. 1860-ban megalapította a Zenészeti Lapokat. 1861-ben a Bánk bán hatására megkomponálta a Szép Ilonka c. operáját. 1870-ben halt meg. Liszt Ferenc gyászzenét írt emlékére.

dr. Horváth Péterné

Kulturális Örökség Napja Pesterzsébeten

A Budapesti Városvédő Egyesület hagyományaihoz híven idén is részt vett a Kulturális Örökség Napjai országos rendezvény szervezésében és lebonyolításában. Az esemény a világ számos országában egyidejűleg, különböző megfogalmazásokkal kerül megrendezésre, mint a „Nyitott Kapuk Napjai”, vagy a „Fehér éjszakák”, de a tartalom azonos, azaz az építészeti örökségek védelme, amely főleg olyan fontos helyi építészeti örökségek látogatására vonatkozik, amelyek a nagyközösség számára az év többi részében nem, vagy csak korlátozott mértékben látogathatók.

Az elmúlt években a Pesterzsébeti Városvédők is csatlakoztak a Kulturális Örökség Napjai elnevezésű országos rendezvényhez és az Épületlátogató séták alkalmával Pesterzsébet legszebb épületeit látogatták meg a gyerekek és a felnőttek. Ezek a rendezvények minden évben a legnépszerűbb hagyományörző összejövetelek közé tartoztak, mely események előadásokkal zárultak, melyeknek mondanivalója a hagyományörzés, az építészet értékeink tisztelete, a környezetünk védelme és ismeretterjesztés.

A Pesterzsébeti Városvédő Csoport az idei nyitott kapuk napját a pesterzsébeti Duna-parton, a 1926 és 1936 között Somody Ödön által kiépített, de időközben használhatatlanná vált csónakházak területén tartotta. Ez év tavaszán a pesterzsébeti Duna-part nagy része munkaterület lett és felújítás a BLOKK Építész Műhely által

áttervezett 3-as számú csónakház bontásával kezdődött. A tervezés figyelembe vette a korábbi csónakház külső méreteit, hangulatát és anyagát. A csarnok vörösfenyő vázszerkezete, valamint a vízpart felé eső fejpület új funkcióval, mint „Látogatóközpont” felépült, azonban a közműbekötések, a tereprendezés és egyéb munkák miatt a munkák jelenleg is folynak.

A Budapesti Városvédő Egyesület Pesterzsébeti Csoport szervezésében a Kulturális Örökség Napjai elnevezésű ez évi pesterzsébeti rendezvény, szeptember 20-án 10 órakor a Duna-parti munkaterületen – néhány órára – a lakosság számára megnyílt és az addig elért eredmények bemutatásra kerültek.

Az összejövetelen megjelent, mint egy 90 főből a családosok és az idősebb korosztály a Városházától fogatokon, a többiek kerékpárral, illetve hagyományos módon érkeztek a Duna-partra. A városvédők által megnyitott rendezvényen Szabados Ákos Pesterzsébet polgármestere köszönetet mondott a városvédőknek az esemény megszervezéséért, Hiller István a Parlament alelnöke, Pesterzsébet országgyűlési képviselője a Kulturális Örökség Napjainak szellemiségéről beszélt, Ettl Zoltán a csoport egyesületi küldötte ismertette a csónakházak történetét, valamint az ünnepségen további tájékoztatások hangzottak el a tervezők és az üzemeltetők részéről.

A terület bemutatása után a „Látogatóközpont” ebédlő helyiségében, büfé és a Budapesti Városvédő Egyesület megrendelése jóvoltából egyszerű virslis ebéd fogadta a résztvevőket.

Az elmúlt évtizedekben a kerületben lakók élete összeforrott a Duna-parti programokkal, a sétákkal, a horgászással, a csónakázással, a bérelhető kabinokkal, a vendéglátó egységek és a Pesterzsébeti Jódos-Sós Gyógy és Strandfürdő igénybe vételével. Az általunk megszervezett rendezvény kapcsán, - amely esemény és annak vízhangja a hagyományörző pesterzsébetiek jelentős részét érintette -, megcsillant a remény, hogy néhány év múlva a Duna-part pesterzsébeti szakasza is olyan közterület lesz, mint a Római-part, vagy a Kopszt-gát.

Óváry Gábor csoportvezető

Az eltűnt idő nyomában: Istenszeme vendégfogadó

Az idő örök jelenléte és pusztító hatása, vele szemben az emlékezés megtartó ereje - Proust halhatatlan művére utalva - épített örökségünkben is jelen van. Sorozatunkban felkutatjuk az elhanyagolt, pusztuló, jobb sorsra érdemes hegyvidéki villákat felidézve regényes történetüket.

Kezdjük emlékező sétánkat a Szent-Anna kápolnától faszorral szegélyezett gyalogúton a Szilassy út 3. számú telken az egykori, titkokat rejtegető „Istenszeme” fogadóhoz. A hajdan varázslatos park gondozatlan, lehangoló képet fest. A többször átalakított, elhagyott épület még áll, de a Tengerszemnek nevezett tó kiszáradt, mivel forrásait eltömték, elvezették.

Visszatérve a múltba, ezen a területen [Johann Karl von Stettner](#) udvari tanácsos majorságában már az 1760-as évektől vendégfogadó működött. A magyar történelem nevezetes helyévé vált az erdőben megbújó házikó. Stettner János huszárkapitány tulajdonában volt, mikor [1837-ben Kossuth](#)

[Lajos](#) orvosi tanácsra családjával együtt pár hetet töltött a fogadóban, amely akkor már hegyvidéki üdülőnek volt tekinthető. Vele együtt pihent itt a neves irodalomtörténész [Toldy Ferenc](#) is, aki tanúja volt e házban május 5-re virradó éjszakán Kossuth Lajost elfogásának a betiltott [Törvényhatósági Tudósítások](#) szerkesztése és terjesztése miatt. Eperjessy Károly írja zugligeti útmutatójában: „... május hó 4-ről 5-re, éjjeli egy óra tájban Eötvös József királyi fiscus, egy kapitány, egy strázsamesterrel és 48 gránátossal vétette körül a nyaralót és letépve Kossuthot kétségbeesett és könnybefúló családja kebléről, a budai várban, a Verböczy utcában levő börtönbe zárták.” Az 1913-ban állított Kossuth emlékmű még ma is látható a villa közelében.

A fogadó 1839-ben a kovásznai Kováts Zsigmond tulajdonába került. A villa ekkor faoszlopokkal díszített kis ház volt, homlokzatán napsugarakkal körülvett timpanonjában egy óriási szemmel. (A szimbólum hasonlított a keresztény Szent Háromság jelképhez, de emlékeztetett a szabadkőművesség titokzatos jelére is.) Innen eredhet a fogadó „Istenszeme” elnevezése. Más hagyomány szerint nevét a hajdani mellette lévő tengerszemre emlékeztető tóról kaphatta, melynek vizét az alatta lévő Istenszeme-forrás táplálta, vagy esetleg a felette elterülő réttől kölcsönözte, amit ma is Istenszeme-rétnek hívnak. Ez az épület 1846-ban a tűz martaléka lett, de hamarosan újjáépítették, a szimbólum visszakerült a homlokzatra.

A 19. század közepén hazatelepült a Svájc-ból származó [Haggenmacher család két leszármazottja, Henrik és Károly](#). Henrik a malomiparban és a sörgyártásban szerzett ismertséget. A másik fiú, Károly nem kedvelte a nagyvilág zaját, elvonulás céljából vásárolta meg a [zugligeti](#) birtokot. A klasszicista villát „svájci” historizáló stílusban neves építésszel építtette át. Az átalakítás során gondosan ügyeltek rá, hogy az „Isten szeme” a homlokzaton megmaradjon.

Salamin András képeskönyvében idézi Haggenmacher Sándor, a család utolsó magyarországi leszármazottja özvegyének, Pekár Zsuzsának visszaemlékezését erre az időszakra: „A villa volt öregkorának menedéke. Ebbe fektetett bele minden elképzelhető: gyönyörű parkot létesített a kis tóra néző ház körül. Utakat, gazdasági épületeket, erdészházat építtetett, és a viharvert házat műértő ízléssel alakította át saját elképzelései szerint. Az a ház színes, berakott üvegablakaival, régi svájci kályháival olyan volt, mint egy ékszer az erdő mélyén...” A tavacska partjára [szelíd gesztenyefákat](#) ültetett, melyek a budai hegyekben azóta is csak itt találhatók. Haggenmacher Károly időskorában már nem szemlélhette a maga teremtette idillikus környezetet, mert elvesztette látását, ez lehetett az oka, hogy 1921-ben ebben a villában véget vetett életének. Tragikus halála után örököse és unokahúga,

Haggenmacher Bertha Luisa ([Dreher Jenő](#) sörgyáros felesége) nem sokkal később a fővárosnak ajándékozta a nyaralót és a parkot egy feltétellel, hogy területén gyermekintézetet hozzanak létre. Így az épület [Budapest](#) székesfőváros tulajdonába került.

A házat a főváros bérbe adta gróf Andrássy Gyulánénak, aki 1946-ban bekövetkezett haláláig lakott itt. Az épületet csak 1949-ben vehették birtokba a gyerekek. Ekkor nyílt meg itt a Kossuth Lajos Gyermekotthon és Általános Iskola. Pszichoorganikusan sérült gyerekek laktak és tanultak benne, összesen mintegy 40-50 fő. A gyermekotthonban lakó felső tagozatos gyerekek a közeli [Zugligeti iskolában](#) végezték tanulmányaikat. 1955-ben kis Kossuth Múzeum is nyílt az épületben, amely szabadon látogatható volt, és emléktábla került az épület falára, mely 1961-ben még látható volt.

Telente nem csak a gyermekotthon lakói, hanem a környék lakossága is jégpályaként használta a befagyott tavat. Salamin András képeskönyvében egy 1960-as években készült fényképet mutat be, amelyen a park tavában fürdő intézeti gyermekek láthatók, körben szelídgesztenyefákkal. Az 1990-es évek elején az Istenszeme-forrás és vele együtt a [Disznófő-forrás](#) vizét is közvetlenül bekötötték a csatornába, ezzel megszűnt a tó vízellátása. A kis múzeumot bezárták és eltűnt a gyűjteménnyel együtt a Kossuth elfogására emlékező emléktábla is. 1999. október 6-án az eltűnt emléktáblát a Budapesti Zugligeti Egyesület és a [XII. kerületi](#) Önkormányzat pótolta, ami ma is látható az épület keleti falán.

A gyermekotthont 2000 tavaszán zárták be, majd a főváros megpróbálta eladni, azonban az adásvételi szerződést a [svájci](#) székhelyű *Karl Haggenmacher-alapok* megátadta. 2001-ben a villaépület műemléki védelem alá került, a park kiemelten védetté vált a budai Hegyvidék természetvédelmi övezetén belül. Sajnos azonban a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában maradt épület azóta üresen, kihasználatlanul áll. Őrzéséről [2010-ig](#) gondoskodott a város, azóta viszont megszűnt a felügyelet, állaga folyamatosan romlik. A telket lassan visszahódítja a természet.

Csak reménykedni tudunk, hogy a történelmi eseményeknek helyet adó, egykor nevezetes fogadó épület és a hajdani varázslatos park a *Karl Haggenmacher-alapok* szándéka szerint *gyermekintézményként* megfelelő hasznosítással újra éled, az időközben eltűnt „Istenszeme” ismét vigyázza a Svábhegyet... Addig azonban a pusztuló villa elrejtí titkait...

Források:

- A [Wikimédia Commons](#) [Haggenmacher-villa](#) témájú médiaállományai.
- Salamin András: Buda-hegyvidéki vasutak. Infotop Kft. 2003.
- Szatucsek Zoltán: Hegyvidéki olvasókönyv. Hegyvidéki millennium, 2000.
- Dr. Eperjessy István: Budapest, Zugliget és vidéke 1906

Fotók:

- Archív: Dr. Eperjessy István: Budapest, Zugliget és vidéke 1906 (31-32 o.)
Salamin András: Buda-hegyvidéki vasutak.2003.(73.o.100.kép)
- Mai állapot: Puha Titusz

A Budapesti Városvédő Egyesület csoportjainak találkozói, programjai

XII. kerületi csoport

A XII. kerületi csoport minden hónap utolsó szerdáján 16 órától tartja összejöveteleit a Hegyvidék Galériában (XII., Városmajor u.16.). Csoportvezető: Beöthy Mária.

A XIII. kerületi csoport programjai

A XIII. kerületi csoport 2015. december és 2016. január hónapban nem tart összejövetelt. 2016. február 16. 10 óra: Petrovác Gyula, a templomépítő című előadás. Előadó: Millisits Máté művészettörténész. Helyszín: Budapest XIII. Váci út 50. CIVILEK HÁZA. Kapcsolattartó: Seressné Döllner Márta.

XV. kerületi csoport

November-december hónapokban folyik Pesti László hagyatékának elhelyezése és feldolgozása, melyre várjuk környezetvédelemben, kertápolásban jártas hozzáértők segítségét. Csoportértekezletünk fő témája a hagyaték feldolgozásának menete.

November 28. szombat 15-16 óra csoport értekezlet, helyszín: 1155. Bp. Széchenyi út 18. I./4.

December 12. szombat 15-16 óra csoport értekezlet, helyszín: 1155. Bp. Széchenyi út 18. I./4.

Témák: Pesti László hagyaték feldolgozásának további menete. Az előszerkesztett Csaba Rezső kötet megjelentetésének további feltételei. Részvétel a Rákospalotai Múzeumbarátok internetes társaskör további szervezésében. 2016. évben tervezett kiállítások és rendezvények program - egyeztető megbeszélés.

A Pesterzsébeti Városvédő Csoport programjai

A Pesterzsébeti Városvédő Csoport 2015. december és 2016. január, február hónapban előadásokat nem tart.

Promontor-Tétény munkacsoport

2015. december 14-én (hétfő) 17 órakor tartjuk hagyományos évzáró, elő-szilveszteri összejövetelünket a Budafok-Tétény Baráti Körök székházában (volt Németh-vendéglő – Budafok, Tóth József utca 45-47.). A Hölgyektől némi finomságokat, az Uraktól pedig jóféle itókákat várunk! A jókedvét pedig, senki ne hagyja otthon!

Soron következő havi összejöveteleinket 2016. január 18-án és 2016. február 15-én (hétfői napokon) 17 órakor tartjuk a Klauzál Gábor Művelődési Házban.

Fotós csoport

A fotós csoport minden hónap harmadik keddjén tartja összejöveteleit a BVE irodájában (XII., Szoboszlai utca 2-4.)

A Csendvédelmi és Városgondozási Bizottság soron következő ülései

Minden hónap 3. szerdáján, du. 4 órakor a VFSz Szoboszlai u. 2-4 alatti helyiségében tartja összejöveteleit.

A programváltozás jogát partnereink és egyesületünk is fenntartja!

Telefon: 20 372 4424

OTP 11705008-20092737

Adószám: 19729224-1-43

e-mail: budapesti@varosvedo.hu

honlap: www.varosvedo.hu

Összeállította: Farkas Gabriella

A kiadásért felel: Ráday Mihály
